
MUSİQİ – ÖYRƏNMƏ PROSESİNİ SƏMƏRƏLİ EDƏN PSİXOLOJİ TƏSİR VASİTƏSİ KİMİ

Bahar Bəylərova-Ələkbərova,

ARTİ-nun “Psixologiya və yaş fiziologiyası”

şöbəsinin böyük elmi işçisi

E-mail: beylerova.b@hotmail.com

Açar sözlər: psixologiya, musiqi, intellekt, təlim, tərbiyə

Ключевые слова: психология, музыка, интеллект, обучение, воспитание

Key words: psychology, music, intelligence, education, training

İncəsənəti həyatına qatan, həyatını incəsənətə çevirər...

İncəsənətsiz qalan bir uşağın həyatla olan bağlarından biri qopmuşdur deməkdir!

“Hər uşaq bir sənətkardır. Əsas məsələ böyüyəndə necə sənətkara çevriləcəyimizdir”

Pikaso

Giriş

Hər bir cəmiyyətdə tərbiyə və təlim həmin cəmiyyətin başlıca vəzifələrindən birini təşkil edir. Bu məsələ bəşəriyyətin daim diqqət mərkəzində olan bir problemdir. İnsan amilinin aparıcı rola malik olduğu hazırki dövrdə gənc nəslin elmi dünyagörüşünə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan, ahəngdar inkişaf etmiş, ictimai cəhətdən fəal olan, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən şəxsiyyət kimi tərbiyə olunması, formalaşdırılması, ən vacib, təxirəsalınmaz vəzifə kimi qarşıda durur. Böyüməkdə olan

nəslə elmlərin əsasları haqqında dərin, hərtərəfli və möhkəm biliklər vermək, onlarda həmin biliklərdən istifadə edə bilmək, onları təcrübəyə tətbiq etmək bacarığının yaradılması müasir dövrün ən ciddi tələbləri kimi qarşıda durur.

Tədqiqatda böhran dövrü hesab edilən yeniyetməlik yaş dövrünü çətin keçirən və öyrənmə prosesində ləngimələri olan şagirdlərə dəstək olmaq və onların cəmiyyətə inteqrasiyasında musiqi dən istifadənin geniş imkanlara malik olması fikri aparıcı ideyalardan biridir. Müxtəlif tarixi hadisələrin və tədqiqatların

təhlili göstərmişdir ki, ənənəvi psixoloji metodların çarəsiz qaldığı məqamlarda musiqi effektiv təsir vasitəsi kimi istifadə edilə bilər. Digər tərəfdən müşahidə edilmişdir ki, təlim-təربiyədə, tibdə canlıların psixologiyasına ən effektiv təsirin vasitələrindən biri məhz musiqidir. Buna Osmanlı dövründə tibbdən istifadə, musiqi ilə müalicə üçün xüsusi akustikalı xəstəxanaların tikilməsi, 1977-ci ildən Amerika musiqi ilə müalicəni bir elm sahəsi olaraq qəbul etməsi kimi faktlar əyani sübutdur. Bəşəriyyət tarixinin bütün dövrlərində təhsil və tərbiyə sistemində musiqinin vacibliyi müxtəlif mütəfəkkirlər tərəfindən daim vurğulanmış və bu sahədə maraqlı təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Musiqinin əhəmiyyəti haqqında dahilərin bəzi fikirlərinə nəzər salaq.

Şərq filosofu Konfusi demişdir: “Musiqi olduğu zaman insanlar arasındakı münasibətlər düzəlir, gözlər parıldaır, eşitmə iti olur. Qanın hərəkəti və dövrü sakitləşir”. O, musiqinin insanlara təsiri barədə bir sıra maraqlı fikirlərin də müəllifidir.

Platon və Aristotel musiqi incəsənətini ən mühüm və təsirli tərbiyə vasitəsi hesab etmişlər. Onların fikrincə ritm və harmoniya bütün vasitələrdən daha çox insanın qəlbinin dərinliklərinə nüfuz edir və onun ruhi aləminə, mənəvi dünyasına güclü

təsirlər edir. Aristotel hesab edirdi ki, musiqi insanın ictimai həyatla həmahəngliyini təmin etməyə xidmət etməlidir.

Hippokrata görə tibbin digər vasitələrinin faydasız qaldığı xəstəliklərdə musiqinin yoxlanılması vacibdir.

Pifaqora görə səslərin harmoniyasının nəticəsi olan musiqi bədəndəki harmoniyanın pozulduğu zamanlarda ən təsirli vasitədir. O ümitsizliyə düşən insanları və ya tez hirsələnən xəstələri müəyyən melodiylarla müalicə edəbilmə imkanını araşdırmışdır.

Qalan musiqinin əqrəb və böcək sancmalarına qarşı bir zərdab olduğunu söyləyir. Asenoap xəstə bölgənin üzərində çalğı çalaraq ağrını müalicə etmişdir.

Aristidis, Teofrast, Platon, Vifiniyalı Asklepid, Ksenokrat, Siseron və Selsus musiqi ilə ruhi xəstəlikləri müalicə etmişlər. Vifiniyalı Asklepid xroniki xəstəliklərin müalicəsində Finikiy üsulu qaboy çalmağı təklif etmişdir.

L.N.Tolstoy qeyd edirdi ki, insanların maddi tələbatlardan daha çox incəsənətə ehtiyacları var. Bu ehtiyac rəssamların, musiqiçilərin və pedaqoqların istək və arzularından deyil, həyatın və cəmiyyətin öz zərurətindən qaynaqlanır.

Ü.Hacıbəyovun fikrincə, incəsənətin bütün növləri təbii surətdə in-

kişaf edərsə, onda xalqın estetik və əxlaqi tərbiyəsinə hərtərəfli təsiri bərdə söhbət aparmaq mümkündür.

Bütün dünya estetik fikrində ümumən qəbul olunmuş haldır ki, musiqi sənəti yalnız estetik zövq aşılaraq, həmçinin insanları tərbiyələndirir, öyrədir, kamilləşdirir. Bu əslində bütün incəsənət sahələrinin ən yüksək məqsədi və amallarındandır.

Qloballaşan, mədəniyyətlərin bir-birinə ciddi təsir, bəzən də təzyiq göstərdiyi bir zamanda tərbiyə olunmaq da çətindir, tərbiyə etmək də. Hazırkı dövrdə, gənc nəslin tərbiyə işində uşaqlara tərbiyəvi mühazirə oxumaq, öyüd vermək və ya tənbehtənqid etmək məsələsi çıxış yolu deyildir. 21-ci əsrin gənc nəslinə təsir yolu başqa cür olmalıdır. Hazırda tərbiyə məsələlərinə ənənəvi yanaşma insanları uzaqlaşdırır, münasibətləri korlayır, valideyn-övlad, müəllim-şagird münasibətlərinə ciddi neqativ təsirlər göstərməkdədir.

Qeyd edək ki, ənənəvi təhsil yanaşmasında uşaqlar dərslər, ev tapşırıqları ilə yüklənir və uşaqlıq dövrlərinin yaşanması (xəyal qurmaları, fiziki aktiv həyat tərzini və s.), onun digər tələb və ehtiyacları ikinci plana keçir. Hazırkı dövrdə azyaşlı uşaqlara təcavüz, yeniyetmələrin təcavüzü, məişət zəmnində ölümlə nəticələnən münaqişələr, zibil qutularına atılan körpələr, məktəblilərin intihar

etmələri – psixoloji vəziyyətlərinin müvazinətsiz olması, mənəviyyat cəhətdən zəiflik – bütün bunlar təlim-tərbiyə işində yol verilən nöqsanların, laqeyidliklərin nəticəsidir.

Bioqrafik təhlillər göstərir ki, bir qayda olaraq, cəmiyyətdə sonradan dahi kimi qəbul edilən insanların böyük bir qismi məktəbdə pis oxuyan, uğursuz hesab edilən şagirdlər olublar. Məsələn, məktəbdə musiqi dərslərindən iki almış Üzeyir Hacıbəyli, fizikadan aşağı qiymətlər almış, ən sadə işlərə belə düzələ bilməyən A.Eynştein, məktəbdən “sizin oğlunuz axmaqdır, məktəb onun yeri deyil” deyib uzaqlaşdırılan, lampa ixtiraçısı T.A.Edison, iki il sinifdə qalmış A.Çexov, diplom alarkən sıranın sonlarında dayanan A.S.Puşkin, həmişə sözləri səhv yazan L.V.Bethoven, sinifdə ən pis oxuyan şagird olan İ.Nyuton və s. şəxsiyyətləri buna misal kimi göstərmək olar. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, heç də hər kəs sonradan özünü təsdiq edə bilmir. Məktəblərdə “çətin tərbiyə olunan uşaqlar” adı verilərək gələcəyin nə qədər dahisininin təhsildən yayındırıldığı ancaq ehtimal edilə bilər. Bu baxımdan ehtimal edilməsi məntiqidir ki, təlim-tərbiyə prosesi uşaqların tələb və imkanları nəzərə alınmadan təşkil edildikdə, əslində, neçə-neçə dahilər bəşəriyyət üçün itirilmiş olur.

Amerikalı psixoloq Hovard Qardner özünün çoxsaylı zəka (intellekt) modelində (linvqvistik zəka, musiqi zəkası, məntiqi – riyazi zəka, fəza zəkası, bədən-kinestetik zəka, şəxsiyyətlərarası zəka, şəxsiyyətdaxili zəka, naturalist zəka) musiqinin təhsildə vacib və lazımlı rolu olduğunu, bildirmişdir. 1997-ci ildə “The Musical Mind” başlığı altında dərc olunmuş məqaləsində musiqinin digər zəka sahələrindən daha xüsusi olduğunu bildirmiş, onun inkişafının digər zəka sahələrini də inkişaf etdirdiyi qeyd edilmişdir. Məsələn, musiqi təliminin məntiqi-riyazi, fəza, fiziki-kinestetik, sosial-zəka sahəsinə təsiri bir çox elmi tədqiqatlarla öz təsdiqini tapmışdır.

Musiqi zəkası digər zəka sahələrinə görə daha duyğulu və mədəniyyət yüklü olduğu üçün insanlara həyat yollarını seçməkdə, dərin düşünməkdə, diqqətlərini təmər küzləşdirməkdə, xəyallarını qanadlandırmaqda, görülən işin öhtəsindən asanlıqla gəlməkdə, ağrı hissini azaltmaqda, əhval-ruhiyyəni yaxşılaşdırmaqda və s. bir çox digər işlərdə kömək etməsi eksperimental yolla da öz təsdiqini tapmışdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, musiqinin ümumtəhsil müəssisələrində məqsədyönlü və peşəkarlıqla tətbiqi şagirdlərin təlim motivlərinin yüksəldilməsinə, estetik tərbiyəsinə,

milli ruhun formalaşmasına, qorunmasına əhəmiyyətli təsiri olacaqdır. Bu eyni zamanda təlim nəticələrinin yüksəldilməsinə də səbəb olacaqdır. Dərs oxumaqda (yadda saxlamaq, hesablamaq, qavramaq) çətinlik çəkən şagirdlərin beynini işlək vəziyyətə gətirmədən onlardan yalnız dərslərə yüksək davamiyyət tələb etmək və onlardan yüksək təlim nəticələri gözləmək ədalətsizlik olar. Şagirdin intellektual səviyyəsinin inkişafını normal səviyyəyə çatdırmadan onlardan müxtəlif fənlər üzrə yüksək nəticələr gözləmək doğru olmazdı. Ənənəvi təhsilin məzmunu və təlim strategiyaları, gündəlik həyat və fəaliyyətimiz əsasən beynin sol yarımkürəsini inkişaf etdirməyə istiqamətlənmişdir. Sağ yarımkürənin inkişafı və bu inkişafa xidmət edən təlim fəaliyyətləri ikinci dərəcəli, tələbat olmayan və ya ciddiyyə alınmayan fəaliyyətlər kimi qarşılınır. Beyin yarımkürələrinin birini aktiv, birini passiv saxlamaqla təlimdə və şəxsiyyətin harmonik inkişafında yüksək nəticələrəldə edilə bilməz. İncəsənət sahələrindən biri ilə məşğul olmaq uşağın müvəffəqiyyətinin artmasına ciddi zəmin yaradır. İncəsənətin insana qazandırdığı incə zövq və estetik duyğu, ali hisslər onun həyatda bir çox üstünlüklərinə əlverişli zəmin yaradır. Bir çox elmi tədqiqatlarla təsdiq edilmişdir ki,

incəsənət sahələri ilə məşğul olan şagirdlərin təlim nəticələri əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir:

1. 1998-ci ildə Çikaqoda seçilmiş məktəblərin tədris planına “incəsənət təlimi” əlavə edilir və bu əlavədən sonra şagirdlərin riyaziyyat fənni üzrə nəticələrində 20% artım müşahidə olunur.

2. UCLA-dan Professor James S.Catterall, incəsənət ilə müvəffəqiyyət münasibətini araşdırmaq üçün (milli) tədqiqat aparmışdır. 1988-ci ildə aparılan araşdırmada 25.000 orta və yuxarı sinif şagirdləri yer almışdır. Katterall incəsənətlə maraqlanan şagirdlərin əsasən maddi cəhətdən yüksək təminatlı ailələrdən olduğunu tədqiq etmişdir. Maddi imkanları yaxşı olan ailələrin övladlarının təlim nəticələri kasıb ailələrin övladlarının təlim nəticələrindən yüksək olub. Bu səbəblə Katterall əsasən maddi vəziyyəti ən aşağı olan ailələrin övladlarından ibarət 6500 şagirdin 8-ci sınıfdən 10-cu sınıfa qədər olan nəaliyyət yollarını tədqiq etmişdir.

Maddi vəziyyətləri aşağı olan ailələrin övladlarının incəsənət ilə əlaqəsi maddi vəziyyəti yüksək olan ailələrin övladlarından 4 qat daha aşağı və ya heç olmuyub.

Şagirdlər 3 il tədqiq olunub. 10-cu sınıfa gəldiyində nəticələr açıqlanıb.

İncəsənətlə əlaqəsi olanların 41.4%-i humanitar və riyaziyyat

imtahanlarında ən müvəffəqiyyətli qrupa daxil olmuşdurlar. İncəsənətlə az əlaqəli olan şagirdlərin nəaliyyəti 25% olmuşdur.

3. Harvard Təhsil Fakültəsi, opera yazmağın müvəffəqiyyətə təsirini araşdırır. Bir qrup 1–4 sinif şagirdlərinə opera yazdırırlar. Bu şagirdlərin digər dərslərdəki nəticəsi opera yazmayan qrupa görə 17% daha yüksək olur.

4. Miçiqan Dövlət Universitetində 2013-cü ildə bir tədqiqat aparılır. STEM məzunu olub, uşaqlığında musiqi ilə məşğul olanların yenilikçi, patentləşdirmə və iş qurmaq faizlərinə baxılıb. Bu faiz ümumi əhaliyə görə 8 qat daha çoxdur! Tədqiqatçılar müvəffəqiyyət qazanmaqda ən vacib məqamın incəsənət növləri ilə uzun müddət məşğul olmağı göstərirlər.

5. Robert-Boot Bernstein və dostlarının 2008-ci il tarixli tədqiqatına görə, Nobel mükafatı alan elm xadimləri mükafat almayanlara və ümumi əhaliyə nisbətə daha çox incəsənətlə maraqlanırlar.

6. Texnologiya dövründə məşurlaşan STEM proqramları, incəsənəti (Art) də daxilinə alaraq genişləndir. Yəni STEM qısaltması yerini STEAM-a verir. (7. Səh 185-187)

Məqalənin bu qismində musiqi ilə şüuraltına təsirdən bəhs etmək istərdik. Məktəblərdə pis vərdişlərə yiyələnmiş, oxumaq istəməyən, dav-

ranışında pozulma olan şagirdlərə tətbiqində effektiv olar. Aparılan tədqiqatların nəticələri də bu fikrimizi təsdiqləyir.

Dərs oxuma bacarıqlarının artırılması istiqamətində aparılan tədqiqatı diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. 60 kollec şagirdinə yaz hüquq kursunda 6 həftə, hər həftə 5 dərs saatinın ilk 3 saatında ayrıca bir dəqiqəlik iclaslardan əvvəl və sonra şüuraltı mesajlar verildi. Əvvəlki fəaliyyət nəticələri ilə uyğun olaraq şüuraltı mesajlara məruz buraxılan müşahidə obyektləri nəzərə çarpacaq dərəcədə daha yaxşı nəticə verdilər.

Şüuraltına tətbiq olunanlar öyrənmə nailiyyətini artırır [6]. Digər bir tədqiqat işi Ariam S. və Silver J. öyrənmə xüsusiyyətlərinin artırılması – “Şüuraltına olan təsirlərin məktəblilərin akademik nəticələrinə təsirləri” [6]. Nəticə göstərir ki, mesajların şüuraltına yeridilməsi şüurlu qəbuldan daha təsirli və daha səmərəlidir.

Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək alınan nəticələri belə formalaşdırmaq olar:

– Şagirdlərin zövqünə uyğun düzgün seçilmiş musiqilər vasitəsilə şagirdlərin şüuraltına məqsədyönlü təsir göstərməklə onların təlim-tərbiyə göstəricilərini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmək olar.

– musiqi həyatımızın hər bir anında bizə mənəvi dəstək verməklə,

çətinliklə dəff etməyə bizə yardım edir. Eyni zamanda bəsit musiqilərin bizim və şagirdlərimizin ruhunu “bulandırmaması” üçün biz musiqi zövqümüzə, seçimimizə, dinləmə mədəniyyətimizə ciddi diqqət etməliyik.

– musiqinin çox dinləndiyi və əlçatan olduğu bir zamanda musiqi ilə tərbiyə, musiqi ilə təlim daha səmərəli ola bilər.

– məktəb psixoloqları, musiqi müəllimləri və valideynlər əlbir olub, şagirdlərin ruhuna düzgün xitab etməyi bacarsalar təlimin keyfiyyətinə xidmət edən bütün göstəricilərində müsbət nəticə müşahidə olunacaqdır.

– şagirdlərin təlim motivasiyasının yüksəldilməsi üçün dövrün və gənc nəslin maraq və tələblərinə uyğun yeni üsullar, yeni metodikaların tətbiqi daha məqsədəuyğun olardı.

– ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərsinin “ikinci dərəcəli” fənn kateqoriyasından çıxması, problemlərin həlli istiqamətində əhəmiyyətli olan birinci mərhələlərdəndir. Bu sahədə yeni elmi-praktik tədqiqatların aparılmasına ciddi ehtiyac vardır.

Ədəbiyyat:

1. Mehrabov A.O., Bəylərov E.B. Şagird intellektinin inkişafı. Bakı: 2006, 208 s.

2. Çoban A. Müzikterapi. Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi. İstanbul: Timaş Yayınları; 2005.
3. Ak A. Avrupa ve Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları. Konya: Özeğitim Ltd. Şti; 1997)
4. Grebene B. Müzikle Tedavi. Ankara: Güven Kitabevi; 1978) .
5. Parker K.A. “Simbiyotik şüür-altı mesajların akademik performans təsiri- ilave kurguların adaptasyon-geliştirilmesi üzerine etkileri hakkında ilave kanılar”
6. Ariam S., Silver J. Öyrənmə xüsusiyyətlərinin artırılması. Subliminal uyarıcıların lise öğrencilerinin akademik performansına etkileri. // Journal of Abnormal Psychology 1982.
7. Sekman M., Eriş B. Çocuklar nasıl başarır?. ALFA EĞİTİM, 2017
8. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87oklu_zek%C3%A2_kuram%C4%B1
9. Müzik Eğitimi Ulusal Veri Bankası: www.muzikegitimcileri.net
10. <https://www.facebook.com/cekirdekinanccom/>
11. https://en.wikipedia.org/wiki/Uzeyir_Hajibeyov
12. <http://muzikleegitim.com/index>
13. <https://www.scientificamerican.com/article/is-there-a-link-between-music-and-math/>

МУЗЫКА КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ

Бейлярова-Алекперова Б.Е.

Абстракт

Обучение и воспитание являются одними из главнейших задач каждого общества. В статье рассматривается проблема подросткового возраста, которая считается периодом кризиса. Предлагается помощь детям, испытывающим трудности и отставание в обучении посредством интеграции их в социум с помощью музыки.

В статье упоминаются взгляды мыслителей, которые в течение столетий подчеркивали важность музыки в системе образования и воспитания. Использование музыки в обучении и воспитании, в медицине (использование музыки в медицине во времена османской империи, возведение больниц со специальной акустикой с целью лечения музы-

кой, и, наконец, признание лечение музыкой как научной области в Америке в 1977 году) считалось средством эффективного влияния на психологию живых существ (человека, животного и растений).

Влияние в результате увеличения академических часов по искусству; в статье нашли свое отражение исследования мирового масштаба об эффективности извлечения информации из подсознания, нежели получения ее через сознание.

В результате внедрение новых способов и методик в соответствии с интересами и потребностями молодого поколения, совместная деятельность школьных психологов и преподавателей музыки окажет положительный результат на правильное направление внутренней духовной жизни учащихся. Устранение урока музыки из категории «второго сорта» в общеобразовательных школах можно рассматривать как первый этап решения проблем.

MUSIC AS THE EFFECTIVE MEANS OF PSYCHOLOGICAL IMPACT ON THE TRAINING PROCESS

Beylarova-Alakberova B.E.

Abstract

Training and education are one of the main tasks of every society. The article considers the problem of adolescence which is regarded as a period of crisis. A support is offered to students experiencing difficulties in training through integration them into society by means of the music therapy.

In the paper there are ideas of philosophers which throughout the centuries stressed the importance of music in the education system and training. Use of music in training and education (in medicine during the Ottoman Empire, construction of hospitals with a special acoustic aimed at music therapy, and finally, recognition music therapy as a science in USA in 1977 speaks for itself) was considered to be an effective impact on psychology of living beings (human being, animal and plants).

Impact as a result of academic hours on art; Worldwide researches on efficiency of information extraction from subconscious were reflected in the paper.

As a result of new methods introduction based on interests and needs of young generation, joint activity of school teachers and music teachers will make positive impact on right direction of inner spiritual life of students. Elimination of music lessons from the «second class» category in comprehensive schools can be considered as the first stage of solving problems.

Məqalə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Psixologiya və yas fiziologiyası şöbəsinin iclasında müzakirə edilərək çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №04)

Rəyçi R.V.Cabbarov, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Məqalə redaksiyaya 01 may 2018-ci ildə daxil olmuşdur